Bozóki András

Az Orbán-beszéd és az 1989-es Fidesz

VISSZHANG - LVIII. évfolyam, 28. szám, 2014. július 11.

Kozák Gyula az *ÉS* 2014. június 20-i számában közölt írásában (*A Nap is felkel Orbán szavára?*) felidézi a Történelmi Igazságtételi Bizottság (TIB) és Orbán Viktor közötti megbeszéléseket az 1989. június 16-i beszéd elmondása előtti napokban. Hadd árnyaljam az általa leírtakat annak bemutatásával, hogy miként is festett ez a beszéd az akkori Fidesz nézőpontjából. Ebben az időben a Fidesz tagjaként és szakértőjeként rendszeresen részt vettem a Fidesz választmányának (tulajdonképpeni vezetőségének) ülésein, így van némi rálátásom arra, miként ítélték meg az előkészületeket a szervezetben.

A Fidesz választmánya Agárdon, öt nappal az újratemetés előtt tartott ülésén határozott arról, hogy elfogadja a TIB megtisztelő felkérését, és szónokot jelöl a nagy eseményre. A választmány szavazással döntött arról, hogy a beszédet Orbán Viktor fogja elmondani. Más jelöltek neve is felvetődött – Szelényi Zsuzsannáé, Wachsler Tamásé –, ám ezeket a javaslatokat a választmány elvetette. Egyetértés mutatkozott abban, hogy ezt a fontos beszédet az ifjúsági szervezet informális vezetőjének kell elmondania.

A beszéd megszövegezését a választmány Orbánra bízta. Ez azonban nem jelentette azt, hogy a beszéd alapvető tartalmáról és irányultságáról ne lett volna vita. A választmány tagjai egyetértettek abban, hogy 31 évvel Nagy Imre és társai kivégzése után az újratemetés nem egyszerűen kegyeleti aktus lesz, hanem *par excellence* politikai esemény. Ennek megfelelően a beszédnek – a megemlékezésen túl – tartalmaznia kell a kommunista korszak megítélését a fiatal nemzedék nézőpontjából. Arra a következtetésre jutottunk, hogy Orbánnak kifejezetten politikai beszédet kell mondania.

Erre ösztönzött bennünket az is, hogy az MSZMP akkor propagandája a „nemzeti megbékélés” gondolatát igyekezett az esemény fő üzenetévé tenni. Az MSZMP-vel összhangban ezt hangoztatták az Ellenzéki Kerekasztal Pozsgayhoz közel álló pártjai, továbbá – mint utólag Kenedi János *Kis állambiztonsági olvasókönyv* című könyvéből kiderült – ennek terjesztésére utasították a hivatalos sajtót a titkosszolgálatok emberei. A Fidesz választmánya azonban hamisnak tartotta ezt a felülről sulykolt értelmezést. Úgy gondolta, ha valóban új korszakot akarunk nyitni, akkor ehhez éles határvonalat kell húzni az addig fennállt kurzus és a leendő demokratikus korszak között.

A szöveget magát a választmány tagjai nem látták. A beszédet Orbán Viktor és Kövér László írta, majd az elkészült változatot megmutatták Gyurgyák Jánosnak, aki stiláris javításokat tett. Azt sejtettük, hogy az orosz csapatok kivonásának követelése benne lesz a beszédben, hiszen ezt Orbán talán már Agárdon említette. Volt, aki azt javasolta, hogy „szovjet csapatokról” legyen szó, de ezt Orbán azzal hárította el, hogy a nép nyelvében is az „oroszok” kifejezés él, hiszen már 1956-ban is azt követelték: „ruszkik haza!” Mindenki természetesnek tartotta, hogy e követelésnek valamilyen módon benne kell lennie a szövegben, hiszen a magyarországi kommunista rendszer a szovjet megszállás eredményeként jött létre; hazánk nem szabad ország volt, hanem a szovjet blokk része.

A TIB képviselőivel folytatott megbeszéléseken Orbán tehát indokoltan hivatkozott a Fidesz választmányától kapott felhatalmazására, még akkor is, ha ez a felhatalmazás a beszéd általános politikai tartalmára, és nem konkrét megszövegezésére vonatkozott. E distinkcióra Orbán nyilvánvalóan nem tért ki a TIB tagjaival folytatott beszélgetéseken. Mi viszont azt hallottuk tőle, hogy a TIB „meg akarta cenzúrázni” a beszédét, aminek ő ellenállt. Hajlott arra, hogy már a beszéd lerövidítésének igényét is „cenzúrának” tekintse. E viták növelték a gyanakvását a reformkommunistákkal szemben, akiknek körébe ekkor már a TIB-et is hajlamos volt beleérteni. A cenzúravád számomra már akkor is költői túlzásnak tűnt –

a TIB általam ismert vezetőiről fel sem tudtam tételezni ilyesmit –, de úgy könyveltem el, hogy a TIB vezetői életkoruknál fogva nyilván óvatosabbak voltak Orbánnál, aki jól tette, hogy ragaszkodott a beszéd radikális tartalmához.

És elhangzott a beszéd. Nem volt rámenősebb Rácz Sándorénál, de sokkal jobban volt megírva, ezért nagyobbat szólt. De mit is mondott Orbán a csapatkivonásokról? *„Ha nem tévesztjük szem elől '56 eszméit, olyan kormányt választhatunk magunknak, amely azonnali tárgyalásokat kezd az orosz csapatok kivonásának haladéktalan megkezdéséről."* A beszéd egészének radikalizmusához képest ez a követelés kimondottan körültekintő, már-már puha volt. Szó sincs benne az orosz csapatok azonnali hazaküldéséről, a szónok egyszerűen csak annyit követel, hogy legyenek 1. szabad választások, 2. alakuljon új kormány, 3. induljanak tárgyalások 4. az orosz csapatkivonás *megkezdéséről*. A beszéd e mondata csak retorikailag volt radikális (olyan kifejezésekkel, mint „azonnali", „orosz", „haladéktalanul"), valójában azonban semmivel sem ment túl az ellenzék akkori konszenzusán.

A beszédet olvasva már akkor feltűnt e mondat megfogalmazásának óvatossága. A lendületes szöveg e ponton jogászias precizitással leírt mondatba torkollik. Épp ezért nem zárom ki, hogy a TIB figyelmeztetését Orbán mégiscsak figyelembe vette. Azt ugyan nem tette meg, hogy a legfontosabb mondatot kivegye a szövegből, de – talán nem ok nélkül feltételezhető – az első változathoz képest óvatosabban fogalmazott.

Az akkori Fideszben sokan gondolták úgy, hogy ennél a „puha" szövegnél erősebb üzenetre van szükség. A Fidesz Radikális Frakciója előző estére tüntetést szervezett a Szovjetunió nagykövetsége elé. A június 16-i újratemetés után a Fidesz Radikális Frakciója, a *Demokrata* független folyóirat, az Erdélyt Védő Független Bizottság, a *Hiány* társadalompolitikai lap, az Index Hír- és Sajtószolgálat, a Lengyel–Magyar Szolidaritási Bizottság, az akkoriban párttá alakuló Magyar Október, a Politikai Foglyok Bajtársi Szövetsége és a Republikánus Kör külön megemlékezést tervezett a „hivatalos" szertartás után. A beszédével kapcsolatos különböző elvárásokat – mint későbbi pályafutása során annyiszor – Orbán retorikailag hidalta át.

1989. június 13-án már megindultak a Nemzeti Kerekasztal-tárgyalások, Gorbacsov moszkvai pozíciója erős volt, és közeledett George Bush júliusi budapesti látogatása. Az MSZMP kénytelen-kelletlen elfogadta, hogy a tárgyalások célja a demokratikus jogállam kereteinek kidolgozása. Abban minden ellenzéki szereplő egyetértett, hogy június 16-nak kitüntetett szerepe, szimbolikus jelentősége lesz a demokratikus átmenet folyamatában. A kockázat csekély volt, a fordulatot mindenki számára érzékelhetővé tevő történelmi pillanat elkövetkezett.

Ám arról, hogy a szovjet csapatok kivonása – Kozák Gyula szavaival – „eldöntött tény" lett volna, Magyarországon még senki nem tudott. Miért kellett volna erről tovább hallgatni? Miért kellett volna ezt titokban tartani, amikor már a hatalmon lévők is elszánták magukat arra, hogy az elhallgatásokra és elfojtásokra épülő diktatúrát felváltsa egy transzparens, demokratikus rendszer? Az újratemetésen több mint kétszázezren vettek részt, az eseményt a televízió egyenes adásban közvetítette. Vajon mikor lett volna ennél kedvezőbb alkalom jelzést adni a magyar társadalomnak, hogy többé nincs mitől félnie?

Épp azért kellett követelni a szovjet csapatok kivonását, mert évtizedekig ez volt a legnagyobb tabu. Nem lehet úgy szakítani egy rendszerrel, ha nem utalunk a genezisére, ha nem nevezzük meg fennmaradásának legfontosabb okát, ha nem jelentjük ki, hogy ezt az okot meg kívánjuk szüntetni. Ha nem jelezzük az „új kezdet" (Hannah Arendt) lehetőségét, és azt, hogy nincs okunk félni. Aminek kimondása néhány hónappal korábban még kockázatos lett volna, 1989 júniusában már nem volt az. Ha pedig a követelés kimondása lehetséges, hiszen állítólag „eldöntött tény" volt, akkor azt még inkább ki kellett mondani.

Ha Németh Miklós miniszterelnöknek lett volna politikai érzéke, már korábban kimondhatta volna, kifogva ezzel a szelet az ellenzéki pártok vitorlájából. Ő azonban nem a „szimbolikus ügyekkel", hanem a „gazdaság rendbetételével" foglalkozott, majd június 16-án díszőrségben állt az egyik koporsónál a Hősök

terén. Asszisztált Orbán beszédéhez. Közelről figyelhette, hogyan csapja le Orbán a magas labdát, amit éppen ő adott fel neki.

Az, hogy Németh nem érezte meg a pillanat jelentőségét, talán nem véletlen. A hanyatlóban lévő rendszertől önmagát elhatárolni kívánó reformkommunista elit a nyolcvanas évek végén joggal vélte úgy, hogy hitelét csak az „ideológiamentes" gazdasági reformokban való szakértői részvételével alapozhatja meg. Pártállami múltja miatt zsigerileg ódzkodott minden olyan politikai megnyilvánulástól, amely morális, eszmei, szimbolikus tartalmat hordozott. Politikai deficitje legtisztábban 1989 júniusában mutatkozott meg, amikor az újratemetést látszólag sikeresen „menedzselte", de képtelennek mutatkozott az aktusban rejlő szimbolikus tőke kiaknázására. Előbb-utóbb jönnie kellett valakinek, aki kimondja a titkolhatatlant. Ha nem Orbán lett volna az, jött volna más.

A TIB vezetői önmagában a gyászszertartástól remélték a katarzist. Nagy Imre és mártírtársai méltó eltemetésében a Kádár-rendszer erkölcsi bukását és saját, fiatalkori önmaguk rehabilitálását látták. De mintha kevésbé foglalkoztak volna azzal, hogy a katarzis csak akkor vezethet „új kezdethez", ha a múlttal való szembenézés új típusú politikai cselekvésben folytatódik. Orbán mindig erős volt abban, hogy egy adott eseményt a saját narratívájába illesszen, és annak politikai cselekvésre ösztönző, mozgósító értelmezést adjon.

Azóta sok víz folyt le a Dunán, de ez nem ok arra, hogy az 1989-es Orbán-beszédet a 2014-es Orbán-rendszer kontextusából kiindulva elemezzük. Amit a mai kormánypropaganda 1989-ről állít, témánk szempontjából irreleváns. Ami pedig a mostani posztdemokratikus rendszert illeti, jó okkal tételezhetjük fel, hogy előbb-utóbb újra eljön a katarzis pillanata, és biztosan megint lesznek olyanok, akik az óvatoskodást félretéve kimondják: a király meztelen.